

het kabinet-Den Uyl. Juist hier had Drees inzicht kunnen bieden, indien hij in staat was geweest zijn eigen rol met net zoveel afstandelijkheid te analyseren en te beschrijven als hij dat bij anderen heeft gedaan.

De afstandelijkheid van zijn stijl is ook opgevallen aan de bewerkers van deze 'autobiografie': twee van zijn kinderen en de econoom Evert Schoorl. Zij hebben, blijkens het 'Nawoord', na Drees' dood in 1998 structuur aangebracht in het typescript waaraan hij in 1996-1997 met tussenpozen geschreven heeft. Ook hebben zij 'het autobiografisch karakter meer expliciet gemaakt, met name daar waar hij over zichzelf sprak in meer algemene termen, bijvoorbeeld als 'de lijsttrekker' (279). Ook hebben zij, met name in het gedeelte over de Tweede Wereldoorlog en de eerste jaren daarna, passages toegevoegd ontleend aan brieven en aan het 'illegaal dagboek' waarin Drees in 1945 rekenschap heeft gegeven van zijn verzetsactiviteiten. In 'aantekeningen' achterin het boek is aangegeven waar deze aanvullingen te vinden zijn; maar ook zonder dat zijn ze makkelijk te herkennen omdat zij doorgaans een duidelijke stijlbreuk met de rest van de tekst vertonen.

Een recensent heeft onder meer tot taak over het besproken boek een oordeel te geven. Is dat in deze recensie zinvol? Drees heeft ons *zijn* verhaal verteld. Historici die zich met de politieke geschiedenis van Nederland in de tweede helft van de twintigste eeuw bezig houden, zullen het zeker af en toe gebruiken. Bijvoorbeeld om vast te stellen dat Drees een voorbeeld is van zijn eigen stelling dat politici minder rationeel zijn dan zij zich willen voordoen. Of zij bij het raadplegen van het boek gegrepen zullen worden door Drees' betoog- en verteltrant, leek mij twijfelachtig tot ik een passage tegenkwam over een reis in 1985 als consultant naar Thailand. Met zijn vrouw Erica bezoekt hij ook de Thaise bergvolken. Daar bestaat het gemiddelde gezin, volgens Drees, 'uit man, vrouw, twee kinderen, en een antropoloog' (237). Is dit bewust komisch bedoeld? En geldt dat dan wellicht voor meer passages in het boek? Misschien zal ik het daarop nog eens herlezen.

Jaap Talsma

C. K. Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Dissertatie Utrecht 1999; Amsterdam: Thela Thesis, 1999, x + 299 blz., f45,-, ISBN 90 5170 495 X).

Het onderzoek naar het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en *displaced persons* direct na de Tweede Wereldoorlog laat, zoals de titel ook weergeeft, weinig ruimte voor illusies: het regeringsbeleid wordt neergezet als gedirigeerd door louter eigenbelang. De lezer is dus voorbereid op de soms verbijsterende hardheid van de gehanteerde argumentatie van verantwoordelijken voor een allesbehalve onbaatzuchtig beleid. Het blootleggen van het ondoorzichtige politieke en ambtelijke optreden en van de feitelijke selectiecriteria in het toelatingsbeleid vormde de drijfveer tot het schrijven van deze studie.

Het onderzoek getuigt van degelijkheid en precisie, meters archieven, vooral van de ministeries van justitie en buitenlandse zaken zijn verwerkt. En de lezer zal dat weten! Hij wordt met grote hoeveelheden regels en getallen om de oren geslagen. Maar die zijn tegelijkertijd wél illustratief voor de chaotische toestand in de eerste na-oorlogse jaren. Er is gebrek aan informatie over exacte aantallen vluchtelingen en er is verdeeldheid in regelgeving, soms het gevolg van onbekendheid van de ene instantie met maatregelen van de andere. En wat een zuinigheid bij de toelating! Vaak gaat de discussie over slechts enkele tientallen personen of nog

minder. De vraag of het anders kon te midden van de puinhopen direct na 1945 lijkt terecht, maar men kan met evenveel recht veronderstellen dat de eigen oorlogservaringen hadden kunnen leiden tot meer tolerantie. Aanvankelijk gaat het primair om Duits-joodse vluchtelingen die reeds voor de oorlog in Nederland terecht zijn gekomen. Zijn zij statenlozen of Duitsers? Daarnaast zijn het vooral Oost-Europeanen, bijvoorbeeld Poolse mijnwerkers, die, al eerder in Nederland terechtgekomen, na 1945 niet terugwillen als in hun land communistische regimes worden gevestigd. Tegen vestiging van Polen die als militairen meegewerkt hebben aan de bevrijding van Nederland (en Europa) is geen enkel bezwaar.

Ook los van de chaos van de bevrijdingsperiode constateert Berghuis een grote diversiteit aan afwegingen bij het toelatingsbeleid. Zo bekijkt Drees (sociale zaken) elke vreemdeling voornamelijk op 'bruikbaarheid' ten behoeve van de arbeidsmarkt (53), maar spelen internationale betrekkingen eveneens een rol. Het belang van een vriendschappelijke relatie met Engeland bijvoorbeeld is doorslaggevend om Palestina-pioniers de tijdelijke toegang tot Nederland te ontzeggen. Berghuis wijst op de merkwaardige en vaak ook schrijnende situatie dat terwijl enerzijds sprake is van een zeer terughoudend toelatingsbeleid er tegelijkertijd, al vanaf 1946, initiatieven worden ondernomen om mensen aan te trekken voor de arbeidsmarkt. Uiteraard kunnen deze beide beleidsvoornemens lang niet altijd worden gecombineerd, waarbij het eigenbelang veelal het zwaarst weegt. Tegenover vele kille ambtelijke stukken staat een enkel humaan gebaar. Maar van een voorstel om, zeer tegen de zin van de Rijksvreemdelingendienst, vijfduizend joodse *displaced persons* toe te laten 'vanuit het oogpunt van de christelijke barmhartigheidsgedachte en de traditionele asieligedachte die Nederland eigen is' (55), resteert na overleg in de ministerraad slechts toelating van vijfhonderd joden. Wie sprak er over ruimhartig asielbeleid?

Bij dit alles is er sprake van een duidelijk regeringsmonopolie. Pas eind 1946 komt het parlement in beeld bij de goedkeuring van het wetsvoorstel omtrent Nederlands toetreding tot de kersverse Internationale vluchtelingen organisatie (IRO), een agentschap van de VN. De Kamer dringt hierbij zonder succes aan op een mildere vreemdelingenpolitiek (79). Als in 1952 de IRO, immers als tijdelijke organisatie bedoeld, wordt ontbonden, is inmiddels algemeen doorgedrongen dat het vluchtelingenprobleem permanent is. Nieuwe organen, waaronder de UNHCR, nemen de taken over.

Berghuis wijst daar niet expliciet op, maar het is duidelijk dat het herstel van de economie eraan bijdraagt dat het toelatingsbeleid in de jaren vijftig een meer humanitair gezicht krijgt. Tot in de jaren zestig beroept de regering zich immers steeds op de woningnood, een levensgroot probleem. Ook het argument van overbevolking is in een tijd van grote instroom van repatrianten valide, in het licht van de gelijktijdige actieve bevordering van overheidswege van emigratie. Interessant is de rol die koningin Juliana speelt. Als eerste staatshoofd bemoeit zij zich persoonlijk met het zuinige toelatingsbeleid. Niet alleen roept zij de regering op tot een ruimhartiger beleid, maar zij richt zich bovendien tot de Amerikaanse president om hem te bewegen initiatieven te ondernemen voor de opvang van de 'moeilijke gevallen' onder de vluchtelingen. In het Nederlandse parlement stimuleert haar optreden tot debatten over het vluchtelingenbeleid. Met succes: de regering besluit tot opname van honderd tot tweehonderd *hard core* personen uit vluchtelingenkampen en vanaf 1953 wordt er een vaste post uitgetrokken voor de bijdrage in de huisvestingskosten van bejaarde vluchtelingen.

Wat niet duidelijk uit de verf komt, is waarom het parlement, in ieder geval weer volop actief na de verkiezingen van 1946, zich zo laat in de discussie mengt. In 1946 heeft men vruchteloos een milder beleid bepleit, maar verder kennelijk geen actie meer ondernomen. In hoeverre de fracties er verschillende meningen op na hielden, vernemen we niet. Berghuis refereert trou-

wens ook niet of nauwelijks aan de politieke kleur van betrokken bewindslieden, maar schetst hun optreden steeds in hun rol van verantwoordelijken voor hun beleidsterrein. De relatie met andere landen of regimes, of de gevolgen van internationaal opgelegde rechtsregels bepaalden hun opstelling. Partijpolitieke verschillen lijken daarbij geen rol te hebben gespeeld. Men kan zich afvragen of het vluchtelingenprobleem wel onderwerp van gesprek was. Op grond van dit onderzoeksverslag moet men welhaast concluderen dat ook de pers geen overmatige aandacht wijdde aan dit onderwerp. Vanuit het hedendaags gezichtspunt zou dit anders zeker regelmatig tot het stellen van kamervragen hebben geleid. We komen nu ook niet te weten of er wel een maatschappelijk draagvlak voor een ruimhartig beleid was. Het zou dan ook de moeite waard zijn als ten gevolge op deze studie aanvullend onderzoek werd ingesteld naar opvattingen in de maatschappij ten aanzien van het vluchtelingenprobleem.

Het boek wordt volgens de tekst op de achterflap gepresenteerd als een uniek tijdsdocument. En inderdaad, de periode 1945-1956 was in dit opzicht nog niet eerder onderzocht. Maar misschien is dat minder merkwaardig dan op het eerste gezicht lijkt. Heeft het ook niet heel erg lang geduurd voor er over de dekolonisatietragiek geschreven kon worden?

Was het Nederlands overheidsbeleid echt zo baatzuchtig? Berghuis toont aan dat er direct in 1945 vooral sprake was van een aarzelend beleid. Men weet niet goed raad met het vluchtelingenprobleem en men onderkent al helemaal niet het permanente karakter ervan. Kennelijk heeft de vooroorlogse ervaring niet geleid tot een principiële standpuntbepaling, men laat zich leiden door toevallige incidenten. Tegenargumenten (woningnood, overbevolking) zijn altijd aanwezig. Royaal toont Nederland zich alleen ten opzichte van 'sympathieke' vluchtelingen, de Poolse bevrijders, bovendien ook nog eens goed inzetbaar als werkkrachten. In het algemeen wegen het eigen, economisch belang en angst voor opkomend communisme in Oost-Europa altijd zwaar. Nee, de balans is niet verrassend en stemt niet vrolijk. Baatzucht wint het vrijwel altijd van barmhartigheid. Helaas is dat geen nieuw gegeven, maar een bevestiging van eerdere onderzoeken naar het overheidsbeleid ten aanzien van vluchtelingen zowel voor 1940 als na de jaren vijftig¹. Berghuis' onderzoeksresultaten leggen wel bloot dat er vrij grote verschillen zijn tussen beleid naar buiten toe en de voorafgaande discussie. Waar het ene ministerie (buitenlandse zaken) een menselijk beleid lijkt voor te staan en andere (sociale zaken, justitie) een hardere lijn, worden achter de schermen tegenovergestelde opvattingen aangetroffen. Voor het uiteindelijk formele beleid maakt dat weinig uit.

W. P. Secker

I M. Leenders, *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum, 1993); J. W. ten Doerschate, *Asielbeleid en belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen inde jaren 1968-1982* (Hilversum, 1993).

B. P. Hofstede, *In het wereldfilmstelsel. Identiteit en organisatie van de Nederlandse film sedert 1945* (Dissertatie Rotterdam 2000; Delft: Eburon, 2000, 252 blz., f65,-, ISBN 90 5166 7515).

De Nederlandse film kan worden gezien vanuit twee perspectieven: film als cultureel product of film als commercieel product. *In het wereldfilmstelsel* geeft ruimte aan beide gezichtspunten. Kernvraag is hoe het 'internationale medialandschap' de positie van de Nederlandse 'film-